

पालकांना काय हवंय?

नीलिमा किराणे

पालकांच्या एग्ब्राद्या घोळक्यात शिरलं, तर काही ठरावीक संवाद हमखास ऐकू येतात .

“अभ्यास केला ना, तर ‘तिची’ (किंवा त्याची), कॅप्सिटी खूप आहे, . . .”

‘. . .पण अभ्यासाला वसतच नाही .’

‘. . .पण एका जागी फार वेळ स्वस्थ बसवत नाही, मग अभ्यासही तसाच १५-२० मिनिटं’

‘. . .पण लिहायचा आळस .’

‘. . .पण मार्क कमी पडतात . घरी उत्तरं बरोबर येत असतात .’

पालकांच्या मनात आपल्या मुलाच्या अभ्यासाबद्दल असे अनेक ‘पण’ असतात . त्यांना अगदी ‘समस्या’ म्हणावं इतके ते मोठे नसले तरी दुर्लक्ष करण्याइतके लहान पण नसतात . महत्त्वाचं म्हणजे ते जसे काही असतात ते आपल्या मनाला व्यापून असतात . दुसरं काहीही करत असताना अंतर्मनात या ‘पणां’चं आस्तित्त्व सतत जाणवत असतं . मुलांना अभ्यासात रस न वाटण्याची आणखी काही स्टॅंडर्ड कारणं आपण स्वीकारलेली असतात . उदा . ‘शाळेत शिक्षक शिकवतच नाहीत,’ ‘फार पार्शलिटी करतात,’ ‘वर्गात इतका दंगा असतो, त्यानं सिन्सिअर मुलांचं (म्हणजे माझ्या मुलाचं) नुकसान होतं,’ ‘वहीत उतरवून दिलेलं तससंच्या तससं लिहिलं तरच मार्क देतात’ वगैरे . थोडक्यात एकतर मुलाच्या वागण्याबद्दलच्या तक्रारी किंवा सिस्टिमबद्दलच्या तक्रारी . आणि शेवटी याच्यावर सिस्टीममधला स्टॅंडर्ड उपाय केला जातो तो ट्यूशन क्लास लावण्याचा . कारण सध्याच्या धावपळीच्या युगात कुणाकडेच वेळ नाही . आणि स्पर्धेच्या जगात टिकण्यासाठी तर भरपूर मार्कस मिळायलाच हवेत असं आपलं मत असतं .

या सगळ्या कारणं वजा तकारींमधे आणि अपेक्षांमधेही थोडंफार तथ्य जरूर आहे . पण आपण रातोरात सिस्टीम तर बदलू शकत नाही . शिवाय सिस्टीममधे टिकू शकणारी, वेगवेगळ्या स्पर्धा परीक्षांना बसणारी, साधारण ८५ टक्क्यांच्या पुढे मार्क पडणारी, आपण होऊन अभ्यास करणारी मुलं आजूबाजूला असताताच . अशी साधारण दहा टक्के मुलं आणि दुस-या टोकाची आव्हानात्मक दहा टक्के मुलं आपण बाजूला ठेवू . मधली जी खूप मोठ्या संख्येतली ७० ते ८० टक्के मुलं आहेत त्यांना आणि त्यांच्या पालकांना अशा प्रकारच्या समस्या जास्त भेडसावतात . पण अनेकदा आपण फक्त समस्येवर, फार तर कारणांवर चर्चा करून थांबतो (किंवा न थांबता चर्चा करत राहतो .) आपल्या मते बदलायला हवं असतं ते सिस्टिमनं किंवा मुलांनी, तर मग पालक म्हणून आपली मुलांच्या शिक्षणप्रक्रियेतली भूमिका काय?

अनेकदा पालकांच्या असमाधानाची सुरुवात असते अपेक्षांमधून . रूढार्थानं हुशार मुलांशी होणाऱ्या तुलनेतून किंवा पालकांशी स्वतःशी होणाऱ्या तुलनेतून . त्यामुळे रूढार्थानं हुशार मुलांचे पालकही समाधानी नसतात . मुलांकडून असणाऱ्या अपेक्षा आणि मिळणारा प्रतिसाद यांत तफावत पडते . त्यातून सुरू झालेल्या समस्यांच्या या चक्रव्यूहातलं अडकणं खरं किती आणि काल्पनिक किती? हे शोधण्यासाठी काही प्रश्नांच्या मुळाशी जावं लागेल . आपल्या मुलांकडूनच्या पालकांच्या नेमक्या अपेक्षा काय आहेत? त्या पूर्ण केल्यामुळे मुलांना किंवा पालकांना नेमकं काय मिळेल? ज्यासाठी आपण मुलांना ठराविक पद्धतीनं झापड बांधून धावायला लावतो आहोत त्यानं अपेक्षित साध्य होतंय का? समजा नसेल तर ही तफावत कमी करण्यासाठी पालक म्हणून आपण काय भूमिका घ्यायला हवी?

मुलांकडून अपेक्षा करण्यामागचा चांगला हेतू गृहीत आहे . मुलांनी शिकायला हवं, हेही खरं . मुलांनी खूप अभ्यास करावा, परफॉर्मन्स चांगला असावा, चांगलं वागावं कारण जगात पुढे यायचंय, स्पर्धेत टिकायचंय, मुलांचं भलं व्हावं या नेहमीच्या सर्वमान्य अपेक्षा . पण पूर्ण करायच्या ठरवल्या ना की

या गोष्टी फार संदिग्ध असतात . त्यांना काही स्टॅंडर्ड माप नसतं . खूप अभ्यास म्हणजे किती तास? खूप मार्क म्हणजे किती? दहावीपर्यंतच्या वयात स्पर्धा म्हणजे काय? कशासाठी? फक्त चांगल्या कॉलेजला ॲडमिशन मिळण्यासाठी का? समजा स्पर्धा आहे तर तिच्यात टिकण्यासाठी फक्त मार्क पुरतात का? चांगलं वागण्याचे निकष कुठले? सांगितलेलं ऐकायचं आणि प्रश्न विचारायचे नाहीत का? अशा अनेक गोष्टींवर प्रामाणिकपणे स्वतःचा स्वतः विचार करून अपेक्षांमधेही नेमकेपण आणायला हवंय . कालच्या जगापेक्षा आजचं जग जर वेगळं असेल तर त्याच्या मागण्याही वेगळ्या असणार आहेत . आपण आपल्याच काळातल्या अपेक्षांना धरून वसलेलो नाही ना तेही पाहायला हवं .

त्यासाठी पालकांच्या काही गटांशी चर्चा केली . “तुमच्या मते अभ्यास म्हणजे काय? मुलांनी अभ्यास कशा पद्धतीनं करावा? किती वेळ करावा? पालकांना मुलांच्या अभ्यासातलं काय आवडतं? काय आवडत नाही?” अशा प्रश्नांपासून संवाद सुरू केले होते .

अभ्यास करणं म्हणजे पाठांतर करणं, पुन्हापुन्हा लिहिणं, पुन्हापुन्हा वाचणं, गृहपाठ पूर्ण करणं अशी धारणा सर्वात जास्त पालकांची होती . स्वतःच्या शब्दांत सांगता येणं असं काहींना वाटत होतं तर पुस्तकातून व बाहेरून माहिती मिळवणं, अनुभव घेणं असं एखाद्या एखाद्याचं मत होतं .

किती वेळ अभ्यास करावा? च्या अपेक्षा रोज अर्ध्या तासापासून ते रोज चार तासांपर्यंत होत्या .

पालकांना मुलांच्या अभ्यासातल्या ज्या सवयी आवडत होत्या त्यामध्ये मुलं सांगितलं की ऐकतात, एक प्रश्न पाच – सहा मिनिटांत पाठ होतो, घरात गोंधळ चालू असेल तरी एकाग्रतेनं अभ्यास करतो, उत्तरं पाठ करून लिहितो किंवा मला म्हणून दाखवतो अशा गोष्टी होत्या .

पालकांना न आवडणाऱ्या सवयींमध्ये ‘सांगितल्याबरोबर ऐकत नाही, टीव्ही पाहात अभ्यास करतात, पुन्हापुन्हा अभ्यासाला वसण्याची आठवण द्यावी लागते, सलग अभ्यास करत नाही, पाठ करतो/ करते पण लिहून काढत नाही, एका जागी वसून अभ्यास करत नाही, प्रश्न फिरवून विचारला तर उत्तर येत

नाही, वस्तू जागच्याजागी ठेवत नाही अशा अनेक गोष्टी होत्या. 'पालकांची मदतच घेत नाही' अशीसुद्धा तक्रार होती.

घरातल्या विसंवादाला कारणीभूत ठरणाऱ्या अनेक गोष्टी यातून जाणवल्या.

'मुलांनी आपलं म्हणणं ताबडतोब ऐकलचं पाहिजे' ही अपेक्षा बहुतेक सर्व पालकांची होती. आपण लहानपणी ज्या पद्धतीनं आणि जेवढा वेळ अभ्यास करायचो तसाच मुलानं केला पाहिजे ही सुद्धा. 'समजणं', समजून घेणं' यापेक्षा 'पाठ होणं' हे पालकांना जास्त महत्त्वाचं वाटतं. अनेकांना 'पाठांतर करणं' म्हणजेच 'अभ्यास करणं' वाटतं. प्रत्येक व्यक्तीची आकलनाची आणि लक्षात ठेवण्याची पद्धत वेगळी असू शकते यावर फारसा विचार नाही. अभ्यास 'किती वेळ' केला (म्हणजे खरं तर किती वेळ पुस्तक घेऊन एका जागी बसला) यातच पालकांना जास्त रस आहे. मुलांना किती समजलंय किंवा किती मुद्दे लक्षात राहिलेत ते पाहण्याचा जाणीवपूर्वक प्रयत्न होत नाही. अभ्यासाच्या वेळाबद्दल अपेक्षा करताना मुलांच्या हातात शाळा क्लासेस झाल्यावर खरोखरीच किती वेळ उरला आहे त्याचा फारसा हिशेब नाही.

कालच्यापेक्षा आजची परिस्थिती बदलली तरच आज हा कालच्यापेक्षा वेगळा असू शकतो. सिस्टीम बदलता येणार नसेल आणि मुलं सांगितल्याप्रमाणे बदलत नसतील तर पालकांच्या हातात एकच घटक उरतो तो म्हणजे पालक स्वतः. स्वतःला बदलण्याची सुरुवात ही आत्तापर्यंतच्या अपेक्षा, विचारपद्धती आणि मानसिकता तपासून पाहण्यापासून करता येईल. त्यासाठी फक्त जरा सतर्क राहून स्वतःकडे पाहायला हवं. उदाहरणादाखल एक संवाद किंवा स्वगत घेऊ या.

“ . . . उद्यावर परीक्षा आलीय, पण हिला त्याचं काऽही नाही, खिदळतेय नुसती. . . ” एका आईच्या या उद्गारांतून कायकाय ऐकू येतंय? 'अभ्यास गंभीर चेहऱ्यानंच करायला पाहिजे. परीक्षेच्या आदल्या दिवशी तर फक्त अभ्यासच करायला पाहिजे. मी लहान असताना मला केवढं दडपण असायचं

परीक्षेच्या आदल्या दिवशी . . . एक क्षणही वाया न घालवता वाचत-घोकत असायचे मी . . . .” म्हणजे या आईच्या नाराजीचं खरं कारण नक्की कुठलं? मुलीचं खिदळणं की तासनतास अभ्यास न करणं? एका जागी बसून गंभीर चेहऱ्यानं अनेक तास सलग वाचणं-लिहिणं म्हणजे अभ्यास ही भूमिका/मानसिकता पालकांनी तपासायलाच हवी . अभ्यासाच्या अनेक पद्धती असू शकतात . स्वतःशी जुळणाऱ्या नवनवीन पद्धती शोधता येतात . आणखी हेही आठवायला हवं की आपण गांभीर्यानं अभ्यास करत होतो ही आठवण कितवीतली? चौथी ते नववीतली की दहावी किंवा त्यापुढची?

थोडक्यात, अपेक्षा स्वतःतून, स्वतःच्या भूतकाळातून यायला नकोत . स्वतःतून बाहेर पडून मुलाच्या जागी जायला हवं . आपल्या मुलाच्या क्षमतेची निश्चित जाण आणि त्याला येणाऱ्या अडचणींचं भान घ्यायला हवं . म्हणजे ‘मुलानं कशा पद्धतीनं अभ्यास केलेला आपल्याला आवडतो?’ यापेक्षा ‘त्याला कुठल्या पद्धतीनं केलेलं नीट समजतं आणि लक्षात राहतं?’ ते शोधायला हवं . अभ्यास का करावासा वाटत नाही? यामागचं प्रत्येक मुलाचं कारण वेगळं असू शकतं . ‘कंटाळा येतो’, ‘समजत नाही’, ‘विषय आवडत नाही’, ‘एकटयाला कंटाळा येतो’, ‘पुन्हापुन्हा तेचतेच नकोसं वाटतं’, ‘एका जागी बसून करायला आवडत नाही’ अशी काहीही कारणं असू शकतात . आपल्या मुलाशी थोडं बोलून किंवा थोडं त्याच्या जागी जाऊन त्याच्या कंटाळयाचं कारण कमी करणं शक्य असतं . ‘मी काहीही केलं तरी आईवडील समाधानीच नसतात . मग कशाला करायचं?’ हे कारणसुद्धा काही मुलांनी मला सांगितलेलं आहे . ‘मोठयांचं ऐकायला पाहिजे’ हे खरं पण अगदी तोंडातून बाहेर पडताक्षणी आपला शब्द झेललाच पाहिजे ही आपल्या भूतकाळातून आलेली आदर दाखवण्याची आज्ञाधारक पद्धत . अगदी तशीच्या तशी हवीच का ?

आपण फार वेळा ‘काय असायला हवं?’ मध्येच अडकतो . त्यातून ‘काय आहे?’ मध्ये यायला शिकायला हवं . अनेकदा छोट्या अडथळ्यालाच (block) आपण समस्या (problem) समजतो किंवा बनवतो . नेमका अडथळा समजून घेतला पाहिजे . म्हणजे उदा . ‘मुलाला इंग्रजी नीट येत नाही’

असं आपलं मत आहे . म्हणजे काय ते स्पष्ट करून घेतलं तर कळतं की त्याची उत्तरं चुकतायत . म्हणजे काय? तर त्याला प्रश्नांचा किंवा तो लिहितोय त्याचा अर्थ नीट कळत नाहीये . आणखी जवळ जाऊन पाहिलं तर त्या धड्याचा गाभा सांगणारे जे १५-२० शब्द असतात त्यातले बरेचसे त्याला माहीत नसतात . डिक्शनरी बघायचा आळस असतो मग तो अंदाजे अर्थ लावत जातो आणि सगळं चुकतं . हे झालं निरीक्षण . म्हणजे 'काय आहे?' ते शोधणं .

या कथेत आता दुरूस्ती कायकाय करता येईल त्याचा क्रम लावू . आधी त्या मुख्य शब्दांचा अर्थ त्याला विचारून त्यानं नक्की काय समजून घेतलंय ते पाहायला हवं . मग (न रागावता) अर्थ सांगायला हवा . तिथेच त्याचा चेहरा खुलेल कारण त्याला समजायला लागलेलं असेल . म्हणजे समस्या जर नेमकी केली तर खऱ्या छोटया अडथळ्यापर्यंत पोहोचणं सोपं जातं . मनानं अर्थ लावण्यामुळे पुढचं चुकतंय हे मुलाला हळूहळू आपलंआपणच कळत जातं . पण इथे आपल्याला मुळीच धीर नसतो . 'तुझं कसं चुकतंय' चं आपण लगेच तारस्वरात विश्लेषण सुरू करतो किंवा 'डिक्शनरी पाहायची सवय लागलीच पाहिजे' म्हणून पंधरा शब्दांचे अर्थ डिक्शनरीतून काढायला सांगतो . (आपला स्वतःचा पेशन्स एकटयानंच बसून किती शब्दांचे अर्थ काढेपर्यंत टिकतो तेही एकदा पाहा बरंका .) आणि त्याहूनही कहर म्हणजे स्पेलिंग पाठ करायला सांगतो . म्हणजे तो विचारा डिक्शनरीचाही धसका घेतो, इंग्रजीचाही घेतो, अभ्यासाचाही घेतो आणि पालकांचाही . अर्थ न लागण्याचा मुद्दा वाजूलाच राहतो . असं पुन्हापुन्हा घडत राहिलं की मुलाला हळूहळू तो विषयच नकोसा होत जातो आणि छोटया अडथळ्याची गंभीर समस्या बनते .

हे दुष्टचक्र टाळण्यासाठी आधी पालकांनी समस्येकडून अडथळ्यापर्यंत यायला शिकायला हवं . नेमकी समस्या शोधणं शिकायला हवं . त्यानंतर प्रश्नांची उत्तरं, स्पेलिंग्ज, अक्षर, असं टप्प्याटप्प्यानं जायला हवं . एकाच वेळी सगळं होत नाही . त्यामुळे टप्प्याटप्प्यानं पुढे जाणं आणि आपल्या मुलाच्या टप्प्यातलं अंतर ओळखणं खूप महत्त्वाचं आहे .

तर आता नव्यानं विचार करताना, पालक म्हणून आपल्याला आपल्या मुलांकडून नक्की काय हवंयं? त्यानं गंभीर चेहऱ्यानं, आज्ञाधारकपणे, दिवसरात्र अभ्यास करून, खूप मार्क मिळवत, विनचुकपणे मोठं व्हायला?

या सगळ्या शब्दांना जर आपलं आजपर्यंतचं वागणं 'हो' असं उत्तर देत असेल तर सांभाळा हं. 'जरूर कुछ गडबड है.'

पूर्वप्रकाशन : लोकसत्ता-चतुरंग-विकसन : ५ फेब्रुवारी २०११